

IZVJEŠĆE
PUČKE PRAVOBRANITELJICE

PRAVO NA ZDRAV ŽIVOT I KLIMATSKE PROMJENE U RH

2013. - 2020.

u kontekstu globalnog pokreta za klimu
i pandemije COVID 19

veljača 2021.

REPUBLIKA HRVATSKA
Pučki pravobranitelj

SADRŽAJ

1.	UVOD	3
2.	MEĐUNARODNI MEHANIZMI	5
	Ujedinjeni narodi	5
	Europska unija i Vijeće Europe	7
	Globalni klimatski pokret i branitelji ljudskih prava koji se bave zaštitom okoliša	8
3.	PRAVO NA ZDRAV ŽIVOT U REPUBLICI HRVATSKOJ	10
	Sastavnice okoliša: Zrak	12
	Sastavnice okoliša: Voda	14
	Sastavnice okoliša: Tlo	16
	Onečišćenje bukom, svjetlosno onečišćenje, neionizirajuće zračenje	18
	Održivo gospodarenje otpadom, centri za gospodarenje otpadom	20
	Klimatske promjene u Republici Hrvatskoj, poplave i požari	23
4.	ZAKLJUČAK	25
5.	PREPORUKE	26

1. UVOD

Temeljem ovlasti iz čl. 16. st. 2. Zakona o pučkom pravobranitelju koji omogućuje podnošenje posebnog izvješća o pojedinim pitanjima iz djelokruga pučkog pravobranitelja, osobito ako se radi o ugroženosti ustavnih i zakonskih prava većeg stupnja ili značaja, pučka pravobraniteljica podnosi *Izvešće o pravu na zdrav život i klimatskim promjenama u Republici Hrvatskoj (2013.-2020.) u kontekstu globalnog pokreta za klimu i pandemije COVID 19*. Radi se o trećem posebnom izvješću iz mandata pučke pravobraniteljice Lore Vidović, nakon što je u prosincu 2014. Hrvatskom saboru podneseno *Izvešće pučke pravobraniteljice o ljudskim pravima u katastrofi uzrokovanoj poplavom u Vukovarsko-srijemskoj županiji*, a u veljači 2015. *Izvešće o ljudskim pravima osoba s duševnim smetnjama u psihijatrijskim ustanovama u okviru djelovanja Nacionalnog preventivnog mehanizma u 2014. godini*.

Ovo Izvešće donosi analizu i ocjenu ostvarenosti prava na zdrav život u RH od 2013. do 2020., ukazujući na međusobnu uvjetovanost i povezanost ljudskih prava, posebice prava na zdrav život i prava na zdravlje, sa zaštitom okoliša i prirode te klimatskim promjenama. Pripremljeno je u vremenu globalnog pokreta za klimu i oporavka od pandemije koja se povezuje s uništavanjem prirodnih staništa te čijoj prevenciji doprinosi učinkovitija zaštita prava na zdrav okoliš, a njegov krajnji cilj jest učinkovita zaštita i unapređenje prava na zdrav život, kao i sustava zaštite ljudskih prava općenito, u RH.

Kao i redovito godišnje izvješće, utemeljeno je na podacima iz ispitnih postupaka po pritužbama građana, građanskih inicijativa i udruga vezano uz zaštitu okoliša, prirode i javnog zdravlja, postupanje s otpadom, prirodne nepogode poput poplava i požara te klimatske promjene, zaštitu od buke, neionizirajuće zračenje, svjetlosno onečišćenje i druge probleme. Sadrži i podatke iz postupaka koje smo vodili na vlastitu inicijativu, primjerice o katastrofalnoj poplavi na području Vukovarsko-srijemske županije iz 2014., pojavi povišenih vrijednosti arsena, željeza i amonija u vodi za ljudsku potrošnju u istočnoj Slavoniji iz 2017., zatim nakon splitskog požara u 2017., požara na odlagalištu otpada Prudinec u Jakuševcu u 2019. i mnogim drugima. U ispitnim postupcima prikupljena su očitovanja tijela državne uprave, područne i lokalne samouprave te tijela s javnim ovlastima pa je analiza i ocjena stanja uvelike utemeljena i na njihovim podacima. Prema procjeni te u skladu s mogućnostima i kapacitetima, službeni podatci su osnaživani terenskim obilascima poplavljenih područja, odlagališta otpada (Lončarica Velika, Karepovac i Prudinec/Jakuševac), centara za gospodarenje otpadom Kaštijun i Mariščina te brojnim drugim lokalitetima u četrnaest županija.

Njegovoj izradi doprinijelo je i iskustvo sudjelovanja u zakonodavnim aktivnostima, na redovnim i tematskim sjednicama saborskih odbora, primjerice zbog onečišćenja zraka u Slavonskom Brodu, ili Novog Plana gospodarenja otpadom i drugih, u aktivnostima organizacija civilnog društva i znanstvene zajednice, kao i iz događanja u organizaciji Ureda pučke pravobraniteljice poput okruglog stola u Hrvatskom saboru o ljudskim pravima, vatrogastvu i civilnoj zaštiti u 2017.

Pravo na zdrav život iz čl. 70. Ustava odnosno pravo na zdrav okoliš, još nije adekvatno prepoznato u međunarodnim ugovorima, ali nastojanja UN-a i EU su zadnjih godina intenzivirana. Sve više je prepoznata uloga branitelja za ljudska prava koji se bave zaštitom okoliša, a pokrenute su i prve tužbe zbog klimatskih promjena na Europskom sudu za ljudska prava te pritužbe UN-ovim ugovornim tijelima pa je tako Odbor za ljudska prava UN-a donio i prvu odluku o klimatskim izbjeglicama. Ostvareni su i pomoci u radu nacionalnih institucija za ljudska prava, među kojima je i Pučki pravobranitelj. Tako je u Priručniku ENNHRI-ja: *Ljudska prava u praksi – klimatske promjene i ljudska prava iz 2020.*, kao primjer dobre prakse prepoznat naš rad u zaštiti i promociji prava na zdrav život, a posebno u slučaju poplava u Vukovarsko-srijemskoj županiji i splitskog požara.

Održivi razvoj te zaštita okoliša i prirode predstavljaju sveobuhvatno i izuzetno kompleksno međusektorsko područje koje obuhvaća, između ostalih, industriju, energetiku, poljoprivredu, promet i druge sektore, što iziskuje sustavnu i koordiniranu suradnju svih nadležnih tijela, i na svim razinama. Iz naše perspektive, radi se o temi koja ima iznimno važne implikacije na ostvarenost ljudskih prava u RH te ju u svom radu, ali i u ovom Izvešću, primarno sagledavamo vezano uz ona područja u kojima nam se građani obraćaju pritužbama i koja imaju najveći utjecaj na njihov svakodnevni život.

Stoga je ovo Izvešće važno iz nekoliko razloga. Prije svega, na žalost, i dalje je nedovoljno razvijena ekološka svijest institucija o važnosti zaštite okoliša, prirode, klime i ljudskog zdravlja, koja uzrokuju nisku razinu ostvarenosti prava na zdrav život. Kasni se s donošenjem ključnih dokumenata zaštite okoliša i održivog razvitka, nedovoljno se primjenjuje načelo predostrožnosti te se planiraju i provode projekti koji nisu ekološki prihvatljivi, jer su usmjereni na fosilna goriva. Grade se i otvaraju centri za gospodarenje otpadom iz kojih se pojačano emitiraju sumporovodik i lebdeće čestice, a građani se pritužuju kako zbog toga imaju zdravstvene tegobe. Hrvatski je sabor o nekim od ovih problema prvi puta upoznat u okviru zasebnog poglavlja u redovitom godišnjem Izvešću pučke pravobraniteljice za 2013. Od tada smo u sedam godišnjih izvješća nadležnim tijelima dali 72 preporuke za unapređenje sustava zaštite okoliša i ljudskih prava, od kojih se 28 ponavlja više godina. Prema našoj procjeni, u potpunosti ih je izvršeno samo šest, a djelomično osam.

Sadržaji o pravu na zdrav život i o klimatskim promjenama trebali bi biti snažnije prisutni na svim razinama obrazovnog sustava, kako bismo mladima, među kojima su i budući donositelji odluka, dali jasnu i snažnu poruku kako su očuvanje prirode i okoliša te zaštita života i zdravlja prioritet RH. Istovremeno, Mehanizam za oporavak i otpornost EU trebao bi RH omogućiti osiguranje značajnih sredstava za provedbu zelene i digitalne tranzicije. Stoga je ovo Izvešće izrađeno s nadom i vjerom da će zaista doprinijeti ekološki osviještenom vođenju politika te isto takvom radu institucija i da će njegove preporuke biti prihvaćene i provedene.

2. MEĐUNARODNI MEHANIZMI

Ujedinjeni narodi

Do sada nije usvojen globalni međunarodni instrument koji pravo na zdrav, čist, siguran i održiv okoliš prepoznaje kao ljudsko pravo, no njegovo usvajanje predlažu Posebni izvjestitelj o ljudskim pravima i okolišu, Odbor za prava djeteta te Program UN-a za okoliš (UNEP). Očekuje se da će prijedlog tog dokumenta biti podnesen Vijeću za ljudska prava UN-a početkom 2021., a organizacije civilnog društva iz više od stotinu država u rujnu 2020. su uputile apel Vijeću da ovo pravo prizna bez odgode.

Za ostvarivanje prava na zdrav okoliš značajna je *Konvencija o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša* (tzv. Aarhuška konvencija), koja je na snazi od 2001., a RH joj je stranka od 2007. Ona jamči postupovna prava: pristup okolišnim informacijama, sudjelovanje javnosti u postupcima donošenja odluka vezanih za okoliš te pristup pravosuđu. Uz nju su, za ostvarivanje prava na zdrav život važni nacionalni mehanizmi zaštite, pa tako pravo na zdrav, čist, siguran i održiv okoliš ili pravo na zdrav život, priznaje 156 od 193 država UN-a svojim ustavima i/ili zakonodavstvom, a među njima i RH.

Pravo na zdrav okoliš ovisi o klimatskim promjenama, a međunarodni klimatski pregovori počeli su 90-ih godina prošlog stoljeća. *Okvirna konvencija UN-a o promjeni klime* kojoj je cilj postizanje stabilizacije koncentracija stakleničkih plinova u atmosferi na razini koja će spriječiti opasno antropogeno djelovanje na klimatski sustav, na snazi je od 1994., a RH joj je stranka od 1996. Svake se godine održava konferencija ugovornih stranaka (COP) pa je na 3. Konferenciji (COP 3) 1997. prihvaćen *Kyotski Protokol*, koji je u RH na snazi od 2007., i kojim su se industrijske zemlje obvezale smanjiti emisiju šest plinova koji uzrokuju efekt staklenika za prosječno 5% do 2012. Međutim, SAD, kao jedan od najvećih zagađivača, nije mu pristupio pa su međunarodni klimatski pregovori nastavljeni s ciljem donošenja globalnog klimatskog sporazuma. Tako je 2015. na Konferenciji COP 21 donesen *Pariški sporazum* kojim se 195 zemalja dogovorilo smanjiti emisiju stakleničkih plinova i zadržati rast globalne temperature značajno ispod 2°C, po mogućnosti do 1,5°C. Nakon prvotnog ulaska pa izlaska, SAD se vratio Pariškom sporazumu u siječnju 2021. što je iznimno važno za daljnji globalni rad na smanjenju stakleničkih emisija.

Svjetska meteorološka Organizacija (WMO) i UNEP 1988. su osnovali *Međuvladino tijelo za klimatske promjene* (IPCC) koje izdaje posebne izvještaje o klimatskim promjenama, njihovim implikacijama i potencijalnim rizicima te ujedno predlaže i mogućnosti prilagodbe i njihova ublažavanja. *Posebno izvješće IPCC-a o globalnom zatopljenju od 1,5°C* iz 2018. pokazalo je da bi zadržavanje rasta temperatura za manje od 2°C smanjilo rizike za ljude, ekosustave i održivi razvoj, no da to zahtijeva dalekosežno i trenutačno smanjenje emisija stakleničkih plinova. Stoga, posebni izvjestitelj o ljudskim pravima i okolišu u Izvešću „*Sigurna klima*“ (A/74/161, 2019.) konstatira da je ona ključna za pravo

na zdrav okoliš te nužan preduvjet života i blagostanja pa traži da države razrade planove dekarbonizacije, u skladu s Pariškim sporazumom i utemeljene na ljudskim pravima.

No, već se 2020. pokazalo da klimatske politike nisu dovoljno učinkovite jer WMO u *Izvešću o razinama ugljičnog dioksida iz 2020.*, za razdoblje od 2015. do 2019. evidentira najveću stopu porasta koncentracije CO₂ te zaključuje da privremeno smanjenje emisija povezanih s epidemiološkim mjerama neće dugoročno utjecati na ublažavanje klimatskih promjena. UNEP u *Izvešću o emisijama stakleničkih plinova iz 2020.*, potvrđuje kako temperatura u 21. stoljeću raste za više od 3°C dok u *Izvešću Production Gap Report* utvrđuje kako je razlika između količine fosilnih goriva koju države planiraju proizvesti, i nužne za postizanje ciljeva iz Pariškog sporazuma do 2030., čak 120%.

I ugovorna tijela UN-a, poput Odbora za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Odbora za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena te Odbora za prava djeteta sve češće daju preporuke vezano uz klimu, smanjenje ekstrakcije fosilnih goriva, specifične potrebe ranjivih skupina, i drugo. Dodatno, Odbor za ljudska prava je 2020. u predmetu *Teitiota v. New Zealand* prvi put ustvrdio da države ne smiju deportirati pojedince kojima je ugrožen život zbog klimatskih promjena. Očekuje se i odluka istog Odbora po pritužbi stanovnika otočja Torresovog prolaza da Australija nije poduzela dovoljne mjere za prilagodbu klimatskim promjenama, kao i odluka Odbora za prava djeteta, po pritužbi grupe djece i mladih protiv pet država, zbog nedovoljnog poduzimanja mjera za prilagodbu klimatskim promjenama. Povećao se i broj preporuka u sklopu UPR-a, pa ih je u trećem ciklusu (2017.-2021.) dano 145 o klimi te 372 o zaštiti okoliša.

Glavni tajnik UN-a, António Guterres je povodom 75. godišnjice UN-a pozvao države da poduzmu hitne korake u sprečavanju propadanja okoliša, da provedu Pariški sporazum i donesu propise za zaštitu okoliša, a privatni sektor da smanji negativne učinke svog djelovanja na okoliš. UN je zatražio da uključi mlade u donošenje odluka koje utječu na njihovu budućnost, zagovara uvođenje sadržaja o klimatskim promjenama u školske kurikulume, da uključi više dionika u osmišljavanju klimatskih i okolišnih politika te da podupire članice u donošenju propisa za siguran, čist, zdrav i održiv okoliš, uz omogućavanje pristupa pravosuđu i bolju zaštitu branitelja ljudskih prava koji se bave okolišnim pitanjima.

Povezivanju ljudskih prava, okoliša i klime, doprinijela je i pandemija pa UNEP i Visoka povjerenica UN-a za ljudska prava u dokumentu *Ključne napomene o COVID 19, ljudskim pravima i okolišu* navode obveze država i drugih dionika: omogućiti pravo na zdrav okoliš, preispitati odnos prema prirodi, zaštititi siromašne i diskriminirane, jačati vladavinu prava u okolišnim pitanjima, štititi branitelje ljudskih prava koji se bave zaštitom okoliša, svima zajamčiti pristup informacijama i sudjelovanje u donošenju odluka koje se tiču okoliša, minimizirati štetne utjecaje medicinskog otpada, a postojeću krizu iskoristiti za uspostavu boljih ekonomskih i socijalnih sustava.

Europska unija i Vijeće Europe

Europa nema regionalni ugovor koji štiti pravo na zdrav okoliš. Pravo EU u području okoliša razvija se od 70-ih godina dvadesetog stoljeća, a trenutno je na snazi nekoliko stotina direktiva, uredbi i odluka. Ipak, Povelja o temeljnim pravima u čl. 37. propisuje kako visoka razina zaštite okoliša i poboljšavanje kvalitete okoliša moraju biti uključeni u politike Unije i osigurani u skladu s načelom održivog razvoja.

Europska agencija za okoliš (EEA) osnovana je kao podrška u razvoju, provedbi i evaluaciji politike zaštite okoliša te informiranju opće javnosti. Prikuplja i analizira pouzdane i nezavisne podatke o stanju i budućnosti okoliša, a otvorena je i za države koje nisu članice EU. Tako Izvešće EEA iz 2020. *Zdrav okoliš, zdravi životi: kako okoliš utječe na zdravlje i dobrobit građana Europe* ističe da su glavna okolišna prijeteća zdravlju onečišćenje zraka (400.000 preuranjenih smrti godišnje), onečišćenje bukom (12.000 preuranjenih smrti) i utjecaji klimatskih promjena, osobito toplinskih valova. EEA upozorava i na razliku između istoka i zapada Europe, jer su siromašnije zajednice izložene onečišćenju i klimatskim promjenama te ranjivije zbog zdravstvenih problema, a ukazuje i na moguću povezanost onečišćenja zraka i siromaštva s većim stopama smrtnosti od COVID 19.

U okviru VE se za zaštitu ovog prava primjenjuje Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, ali i Europska socijalna povelja te Bernska konvencija o zaštiti europskih divljih vrsta i prirodnih staništa. Prema podacima iz 2020., pred ESLJP se vodilo oko 300 postupaka zbog zaštite okoliša poput onečišćenja, prirodnih nepogoda ili pristupa informacijama o okolišu, u kojima je primijenjeno pravo na život, slobodu govora i obiteljski život. U rujnu 2020. podignuta je i prva tužba vezana uz klimatske promjene, u kojoj šestero mladih iz Portugala u dobi od 8 do 21 godine tuži 33 zemlje da ne čine dovoljno za ublažavanje posljedica klimatskih promjena, zbog ugrožavanja prava na život. Povod su bili šumski požari koji su 2017. u Portugalu usmrtili više od 120 ljudi, čiji se intenzitet povezuje s globalnim zatopljenjem i emisijama stakleničkih plinova.

Stoga je iznimno važan korak kojeg je poduzeo EP krajem 2019. proglašivši klimatsku i ekološku krizu u Europi i globalno, nakon čega je od EK zatražio usklađenje svih relevantnih zakonodavnih i proračunskih prijedloga kako bi se ograničilo globalno zagrijavanje do 1,5°C. S tim je ciljem EK 2019. predstavila Europski zeleni plan (EZP), kojim će Europa postati klimatski neutralan kontinent do 2050. uz pomoć *Mehanizma za pravednu tranziciju*. EZP je postao i temelj EU plana za oporavak od COVID 19, a u 2020. i 2021. se planira donošenje ili revizija strategija i propisa u devet područja: Bio raznolikost; Od polja do stola; Održiva poljoprivreda; Čista energija; Održiva industrija; Građenje i renoviranje; Održiva mobilnost; Eliminiranje onečišćenja; te Klimatsko djelovanje. Kako bi cilj EZP-a o klimatskoj neutralnosti Europe do 2050. postao obvezujući, EK je otišla i korak dalje te je predložila Europski klimatski zakon (EKZ) o kojem je Vijeće EU u prosincu 2020. usvojilo opću poziciju, a usvojeni su i novi klimatski ciljevi EU do 2030., koji obvezuju na smanjenje emisija za najmanje 55% u odnosu na 1990.

U veljači 2021. donesena je i Uredba o uspostavi Mehanizma za oporavak i otpornost, kojim se osigurava 672,5 milijardi eura za javna ulaganja i reforme za prevladavanje posljedica pandemije, poticanje zelene i digitalne tranzicije te izgradnju otpornih i uključivih društava, u okviru kojega RH na raspolaganju ima 9,6 milijardi eura.

EK je 2020. predložila i izmjenu Uredbe EU o primjeni Aarhuške konvencije, kako bi javnost mogla utjecati i na opće akte EU povezanih s okolišem, budući da je trenutno moguće tražiti reviziju samo individualnih odluka. EK je ujedno donijela i dokument za unaprjeđenje pristupa pravosuđu u okolišnim pitanjima građanima i udrugama, što je iznimno važno jer udruge u RH godinama upozoravaju da je pristup pravosuđu u okolišnim predmetima otežan zbog visokih troškova i dugotrajnih postupaka.

Globalni klimatski pokret i branitelji ljudskih prava koji se bave zaštitom okoliša

U kolovozu 2018. petnaestogodišnja Greta Thunberg je umjesto odlaska u školu odlučila prosvjedovati ispred švedskog parlamenta tražeći smanjenje emisija stakleničkih plinova do 2°C, a mladi diljem svijeta su u rujnu 2019. istovremeno i ujedinjeno počeli organizirati prosvjede, tzv. Petke za klimu (Fridays for Future), što se smatra početkom globalnog klimatskog pokreta. Mladi ističu kako prosvjeduju za svoju budućnost jer nemaju drugog izbora, ali i za stanovništvo obalnih i otočnih zemalja koje nestaju, poljoprivrednike, starosjedioce i sve druge koji već pate zbog nedostatka hrane, poplava, suša, gubitka zemlje i domova, iseljavanja, gladi i siromaštva. Nekoliko mjeseci kasnije je EP proglasio klimatsku i ekološku krizu, kao svojevrsnu podršku klimatskom pokretu, ali i radi globalnog vodstva u borbi za sigurnu klimu. Istodobno je oko 11.000 znanstvenika iz 153 zemlje proglasilo hitno djelovanje za klimu, čiju potporu mladi ističu jer su znanstvenici još prije 50 godina detaljno razradili načine ograničenja globalnog zagrijavanja, poput uporabe obnovljivih izvora energije, promjena u poljodjelstvu i transportu, bez fosilnih goriva koji uzrokuju emisije stakleničkih plinova.

Globalni klimatski pokret uz znanstvenike podržavaju okolišne i ljudskopravaške udruge te brojni pojedinci. Stoga je važna Rezolucija Vijeća za ljudska prava UN-a *Priznavanje doprinosa branitelja ljudskih prava koji se bave zaštitom okoliša u ostvarivanju ljudskih prava, zaštiti okoliša i održivom razvoju (A/HRC/RES/40/11, 2019.)* jer upozorava na ubojstva i druga teška kršenja prava branitelja ljudskih prava koji se bave zaštitom okoliša, a u koje ubrajamo i volontere, sindikaliste, odvjetnike te novinare koji rade na okolišnim temama, samostalno ili udruženo. Rezolucija od država zahtijeva da osiguraju pravo na siguran, čist, zdrav i održiv okoliš te učinkovit pravni lijek za njihovu zaštitu.

I Hrvatska ima svoje *Petke za klimu* pa je prvi prosvjed mladih (učenika) održan 15. ožujka 2019. u Zagrebu, Splitu, Puli, Varaždinu, Križevcima i Belom Manastiru, uz podršku hrvatskih okolišnih udruga. Kasnije su prosvjedi održani i u Rijeci i Šibeniku, a Hrvatskom saboru i Vladi je predano

osam zahtjeva, među kojima i uvođenje sadržaja o klimatskim promjenama u obrazovni sustav, čime ističu vlastitu motivaciju za učenjem i znanjem. U cijelosti ih prenosimo kako bismo ih podržali:

- 1. Da se Vlada suoči sa znanstveno utemeljenim činjenicama klimatske destabilizacije i javnosti otvoreno predstavi egzistencijalnu opasnost koju klimatske promjene predstavljaju za građane RH i općenito za sav život na Zemlji te sukladno tome uskladi svoju politiku.*
- 2. Da Sabor donese izvanredne zakonske mjere kojima će smanjiti sveukupne nacionalne emisije stakleničkih plinova za minimalno 60 posto u odnosu na 2005. u sljedećih deset godina, a najkasnije do 1.1.2030., u svrhu što brže i učinkovitije dekarbonizacije svih sektora i tranzicije s fosilnog na niskougljično, cirkularno i regenerativno gospodarstvo, uz zagovaranje ambicioznijih stopa smanjenja stakleničkih emisija na razini svih članica EU.*
- 3. Da Vlada ustanovi multidisciplinarnu 'Klimatsku komisiju' znanstvenika s relevantnih područja znanja, čije će članove predložiti šira znanstvena zajednica i koja će neovisno i transparentno provoditi izradu proaktivnih klimatskih politika i prijedloga zakonskih odredbi, s naglaskom na dugoročnu ekološku održivost i socijalnu ravnopravnost u provedbi, a NE na kratkoročnu ekonomsku isplativost ili dobit.*
- 4. Da Vlada smjesti obustavi sve fosilne projekte u razvitku (obuhvaćajući LNG terminal na Krku, termoelektrane na fosilna goriva, eksploataciju nalazišta fosilnih goriva, izgradnju fosilne infrastrukture i sl.) te preusmjeri novčane tokove iz fosilnih u razvoj ekološki prihvatljivih oblika obnovljivih izvora energije.*
- 5. Da Vlada uvede zakonski prijedlog o zabrani proizvodnje, prodaje i korištenja plastične ambalaže, plastičnih vrećica i ostale ne-esencijalne jednokratne plastike u najkraćem roku.*
- 6. Da Vlada uvede zakonski prijedlog kojim bi se zabranila prodaja vozila na fosilna goriva te izradu nacionalnog plana kojim bi se postepeno zabranjivalo njihovo prometovanje u širem centru gradova u što kraćem roku, uz istovremeno proširenje električnog javnog prijevoza ekonomski dostupnog svim građanima i poticanje biciklizma ili drugih ekološki prihvatljivih prijevoznih sredstava.*
- 7. Da Vlada osigura osuvremenjivanje postrojenja za zbrinjavanje otpada u skladu s najvišim standardima EU.*
- 8. Da Ministarstvo obrazovanja uvede u nastavni program primarnog i sekundarnog obrazovanja edukaciju o antropogenim klimatskim promjenama.*

U siječnju 2020., institucije zakonodavne i izvršne vlasti u RH zaprimile su i Apel znanstvenika za sustavnu klimatsku akciju, a podršku im je dala i pučka pravobraniteljica radi ostvarenja najviših standarda zaštite okoliša i prirode, ljudskih prava i zdravlja. Sukladno zahtjevima mladih, pozivu znanstvenika iz RH, a po uzoru na Europski parlament, i Hrvatski bi sabor trebao proglasiti ekološku i klimatsku krizu te time dodatno osigurati da sve sadašnje i buduće odluke vode ka dekarbonizaciji, održivom razvitku i postizanju klimatske neutralnosti do 2050.

3. PRAVO NA ZDRAV ŽIVOT U REPUBLICI HRVATSKOJ

Očuvanje prirode i okoliša temeljem čl. 3. Ustava među najvišim je ustavnim vrednotama i temelj za njegovo tumačenje, a prema čl. 52. more, morska obala i otoci, vode, zračni prostor, rudno blago i druga prirodna bogatstva, zemljište, šume, biljni i životinjski svijet i drugi dijelovi prirode, imaju osobitu zaštitu države. Osim toga, čl. 70. svakome jamči pravo na zdrav život, obvezuje državu da osigura uvjete za zdrav okoliš, ali i svakoga da u sklopu svojih ovlasti i djelatnosti osobitu skrb posveti zaštiti zdravlja ljudi, okoliša i prirode. Na žalost, ova ustavna načela nisu dovoljno razrađena zakonima, podzakonskim propisima i strateškim dokumentima pa unatoč brojnosti propisa koji obuhvaćaju zaštitu prirode i okoliša, u njima se ne navodi i ustavno pravo na zdrav život, što bi bilo važno jer je čist okoliš preduvjet ostvarivanja prava na zdrav život. To za posljedicu ima i manjak osviještenosti i znanja o važnosti ovih pitanja kako u stručnoj, tako i u široj javnosti.

Zakon o zaštiti okoliša (ZoZO) zadnji put je mijenjan 2018., a određuje zrak, vodu, more, tlo, krajobraz, biljni i životinjski svijet te zemljinu kamenu koru kao sastavnice okoliša. Sadrži šesnaest ciljeva, od kojih je prvi zaštita života i zdravlja ljudi, te jedanaest načela, od kojih je prvo načelo održivog razvitka, koje prepoznaje važnost zaštite okoliša u pripremi i provedbi svih aktivnosti socijalnog i gospodarskog razvitka. Za ostvarenost prava na zdrav život među najvažnijima je i drugo načelo - predostrožnosti, koje nalaže štedljivo korištenje sastavnica okoliša i upravljanje s ciljem ponovnog korištenja, sprječavanja onečišćenja i nastanka šteta te izbjegavanja stvaranja otpada, u najvećoj mogućoj mjeri. Ovo se načelo primjenjuje i u EU, radi osiguranja višeg stupnja zaštite okoliša preventivnim odlučivanjem u slučaju rizika, a obuhvaća i zakonodavstvo o hrani, zdravlju ljudi, životinja i biljaka.

Čl. 50. ZoZO predviđa četiri temeljna dokumenta održivog razvitka i zaštite okoliša: Strategiju održivog razvitka, koja je istekla 2019.; Plan zaštite okoliša koji nikada nije donesen (iako je još 2002. donesen dokument pod nazivom *Nacionalni plan djelovanja za okoliš*); Program zaštite okoliša, kojeg trebaju donijeti predstavnička tijela županija, Grada Zagreba i velikih gradova u roku od šest mjeseci od donošenja Plana zaštite okoliša; te Izvješće o stanju okoliša, koje je posljednje, za razdoblje od 2013. do 2016., doneseno 2019.

Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja (MGOR) je 2020. ovo kašnjenje obrazložilo promjenama strateških i planskih dokumenata u okviru provedbe Europskog zelenog plana. Nadalje, iako je donošenje Strategije niskougličnog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050., bilo predviđeno izmjenama Zakona o zaštiti zraka iz 2014., ona nije donesena, nego je ova obveza prebačena u Zakon o klimatskim promjenama i zaštiti ozonskog sloja iz 2019., a Nacrt niskouglične strategije bio je upućen u javnu raspravu sredinom 2020. Ona je važna za dugoročno usmjeravanje gospodarskog i socijalnog razvoja s niskim emisijama stakleničkih plinova te za prilagodbu i ublažavanje klimatskih promjena. Početkom 2020, temeljem Zakona o energiji, donesena je

Strategija energetskeg razvoja RH do 2030. godine s pogledom na 2050. koja predstavlja korak prema ostvarenju vizije niskouglične energije između ostaloga i smanjenjem emisija stakleničkih plinova, povećanjem udjela obnovljivih izvora energije i energetske učinkovitosti, dok je u veljači 2021. donesena i Nacionalna razvojna strategija RH do 2030., sveobuhvatni akt strateškog planiranja koja donosi četiri međuovisna razvojna smjera, a jedan je zelena i digitalna tranzicija.

Pravo na zdrav život obuhvaća više međuovisnih područja, od zaštite okoliša i njegovih sastavnica; zraka, vode i tla, do zaštite prirode (biljnog i životinjskog svijeta, ekosustava, bioraznolikosti), javnog zdravlja, zaštite od buke i neionizirajućeg zračenja, zaštite od svjetlosnog onečišćenja te gospodarenja otpadom. Sva su, osim neionizirajućeg zračenja, obuhvaćena ZoZO-om, a većina ih je razrađena i posebnim zakonima, poput Zakona o zaštiti zraka ili Zakona o zaštiti voda. No, nakon zakonske zaštite, ključna je primjena zaštitnih mehanizama te provedba nadzora nad njihovom primjenom.

Za nadzor okoliša, zraka i tla, gospodarenje otpadom i svjetlosno onečišćenje, zadužena je inspekcija zaštite okoliša, vodopravna inspekcija je zadužena za nadzor voda, dok je za nadzor prirode zadužena inspekcija zaštite prirode. Za zaštitu vode za ljudsku potrošnju, kao i za zaštitu od buke i neionizirajućeg zračenja, zadužena je sanitarna inspekcija, a sve četiri su u Državnom inspektoratu (DIRH). Učinkovit nadzor, odnosno, inspeksijske službe primjereno kapacitirane za utvrđivanje nepravilnosti i određivanje mjera za njihovo ispravljanje, ključan su čimbenik zaštite okoliša i prirode. No, pri obavljanju nadzora nedostatan se uzorkuju sastavnice okoliša, posebice tlo, pa bi ovu mjeru trebalo češće izricati radi saznavanja stvarne razine onečišćenja određene lokacije, o čemu pišemo i u poglavlju o tlu. Pokazalo se i da studije kojima se procjenjuje utjecaj zahvata na okoliš, ali i izvješća o stanju okoliša ili njegovih sastavnica, sadrže nepotpune podatke o lokacijama zahvata, pa smo izvješćima za 2017. i 2018. preporučili MZOE da pojača nadzor nad ovlaštenicima za obavljanje stručnih poslova zaštite okoliša, poput izrada ovih studija i izvješća. Naime, prema njihovim podatcima, u 2018. niti jedan ovakav nadzor nije proveden, dok su u 2019. provedena dva, kojima su otklonjeni manji nedostaci u izradi izvješća o kvaliteti zraka za lebdeće čestice.

Građani, građanske inicijative i okolišne udruge nam se kontinuirano i sve više pritužuju tražeći podršku i pomoć u zaštiti okoliša i prirode te ljudskog zdravlja. Iz pritužbi proizlazi sve veće nepovjerenje prema institucijama, koje im najčešće ne odgovaraju, to čine kasno ili nepotpuno, unatoč pravima zajamčenima Aarhuškom konvencijom, odnosno *Zakonom o potvrđivanju Konvencije o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša* iz 2007. Okolišne udruge ističu otežan pristup pravosuđu zbog visokih troškova i dugotrajnosti sudskih postupaka, a zadnjih godina se pritužuju i na nesustavno financiranje projekata, što ugrožava njihov opstanak i rad. Građane, inicijative i okolišne udruge potrebno je prepoznati kao hrvatske branitelje ljudskih prava koji se bave zaštitom okoliša, a njihovu ulogu vrednovati i prava zaštititi, sukladno Rezoluciji UN-a.

Iako je prvi cilj ZoZO-a zaštita života i zdravlja ljudi, RH nema sustavni mehanizam za prevenciju i zaštitu zdravlja od štetnih utjecaja iz okoliša, posebice iz teške industrije, odlagališta otpada i CGO-a, nego se uglavnom reagira reaktivno, nakon incidenta. Zato je važno i dalje razvijati zdravstvenu

ekologiju, granu javnog zdravstva koja prati štetne utjecaje iz okoliša na ljudsko zdravlje pri zavodima javnog zdravstva, te uvesti obvezujuću procjenu utjecaja na zdravlje (HIA) prije planiranja i izgradnje velikih industrijskih i drugih infrastrukturnih objekata, što nadležnim tijelima u godišnjim izvješćima preporučamo od 2014.

Sastavnice okoliša: Zrak

„Zašto Vam ponovo pišem? Jer je jutros zrak bio jako čudan, gust, kao da je bio pun prašine, silno mi je iritiralo sluznicu nosa. Kada sam došla kući, imala sam silnu potrebu za ispuhivanjem nosa, iz nosa mi je curila sukrvica. U kući imamo bebu od 11 mjeseci. Jako sam zabrinuta. Ne mogu vjerovati da ovo nije ničiji problem, da se ovaj problem uzima tako olako. Ljudi moji, pa naši životi su u pitanju. Htjela bih odseliti odavde, nažalost nitko ne želi kupiti nekretnine ovdje.“

Svjetska zdravstvena organizacija povezuje onečišćenje zraka s preuranjenom smrću od srčanih i moždanih udara, plućnih bolesti i raka, smanjenjem funkcije pluća, respiratornim infekcijama i astmom. U *Izvješću EEA o kvaliteti zraka u Europi* iz 2020., onečišćenje zraka je vodeći okolišni uzrok 400.000 preuranjenih smrti u EU, a RH je među šest država s premašenom gornjom graničnom vrijednosti sitnih lebdećih čestica. Osim toga, tvari poput arsena, kadmija, nikla i policikličkih aromatskih ugljikovodika su genotoksične i kancerogene te za njih nije moguće odrediti prag ispod kojeg ne predstavljaju opasnost.

Temeljem ZoZO-a, zrak je sastavnica okoliša. Prvi Zakon o zaštiti zraka donesen je 2004., a trenutno je na snazi ZoZZ iz 2019. Kako bi se znala kvaliteta zraka i ograničile emisije štetnih plinova i čestica, njime se uspostavlja sustav praćenja i procjenjivanja njegove kvalitete, propisuje javna dostupnost podataka o kvaliteti zraka te razmjena informacija i izvješćivanje EK. Tako se praćenje kvalitete zraka provodi mjerenjima na mjernim postajama Državne mreže za trajno praćenje kvalitete zraka (Državna mreža) koju koordinira Državni hidrometeorološki zavod (DHMZ), mjernim postajama na području JLP(R)S te onima onečišćivača.

Uredba o razinama onečišćujućih tvari u zraku iz 2020., propisuje parametre onečišćujućih tvari koje mogu utjecati na zdravlje, vegetaciju i/ili kvalitetu življenja pa je stoga važna za procjenu utjecaja na zdravlje, no način na koji su određeni parametri je kompleksan. Primjerice, da bi se potvrdio utjecaj lebdećih čestica PM10 na zdravlje, potrebno je u kalendarskoj godini unutar 24 sata zabilježiti više od 35 prekoračenja njihove gornje vrijednosti (GV) od 50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$, a za utjecaj sumporovodika na kvalitetu življenja više od sedam prekoračenja u kalendarskoj godini unutar 24 sata GV od 5 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ ili više od 24 prekoračenja u kalendarskoj godini unutar 1 sata GV od 7 $\mu\text{g}/\text{m}^3$.

Pritužbu okolišne udruge iz Grada Kaštela na onečišćenje zraka i neadekvatno praćenje njegove kvalitete na tamošnjim mjernim postajama onečišćivača zaprimili smo 2013., a ispitni postupak je pokazao kako službeni podatci o kvaliteti zraka nisu bili validirani u skladu sa ZoZZ-om. Naime, sukladno *Uredbi o utvrđivanju popisa mjernih mjesta za praćenje koncentracija pojedinih*

onečišćujućih tvari u zraku i lokacija mjernih postaja u državnoj mreži za trajno praćenje kvalitete zraka iz 2016., Državna mreža mogla je koristiti mjerne postaje u vlasništvu onečišćivača do uspostave šest novih mjernih postaja u Državnoj mreži najkasnije do kraja 2019., no do sada niti jedna nije uspostavljena. Prema podacima MGOR-a, to će se realizirati tijekom 2021., a do tada se za ocjenu onečišćenosti aglomeracije Split koriste podatci s dviju mjernih postaja onečišćivača te samo jedne mjerne postaje u vlasništvu Državne mreže, koja se nalazi na Visu. Prema dokumentu *Procjena kvalitete zraka na području Splitsko-dalmatinske županije* Instituta Ekoneg iz 2019., tek će uspostavom dviju postaja u Splitu biti ispunjeni minimalni uvjeti za praćenje kvalitete zraka u Državnoj mreži u Splitsko-dalmatinskoj županiji.

Zbog nedovoljnog obuhvata podataka, *Izvešće MZOE-a o praćenju kvalitete zraka na teritoriju RH za 2019.* daje samo indikativna mjerenja lebdećih čestica u Lici, Gorskom kotaru, Primorju i Dalmaciji te potvrđuje da je onečišćenje zraka lebdećim česticama najraširenije u Zagrebu, Osijeku, Sisku, Kutini i Slavonskom Brodu, kao i da su svake godine od 2013. do 2019. zabilježene prekoračene dnevne GV. U Slavonskom Brodu su prekoračenja lebdećih čestica i sumporovodika bilježene od 2010., no njihov utjecaj na zdravlje nije se pratio do 2016., kada je HZJZ započeo s izradom *Studije o utjecaju ekoloških čimbenika na zdravlje ljudi*, ponajviše zbog upornosti lokalne Građanske inicijative za čist zrak, koja je trebala biti dovršena u 2020. Trebala je sadržavati analizu koncentracije metala u krvi, kosi i urinu te plućne infekcije, a sukladno našoj preporuci iz Izvešća za 2017., u nju su naknadno uvršteni i parametri lebdećih čestica te plinova. Radovi na plinifikaciji Rafinerije nafte Bosanki Brod također su trebali završiti 2020., a prema nama dostupnim podacima, puštanje u rad plinovoda je odgođeno zbog epidemije.

U sličnoj se situaciji nalaze i građani Marčelja koji nam se od 2018. pritužuju zbog povišenih emisija lebdećih čestica i sumporovodika iz CGO-a Marišćina. Navode da im smrad kiseline nadražuje sluznicu, imaju glavobolje, mučnine i probleme s disanjem, a u 2018. su izbrojali 122, te u 2019. čak 310 prekoračenja vrijednosti sumporovodika, a prekoračenja potvrđuje i *Izvešće o praćenju kvalitete zraka na teritoriju RH za 2019.* Građani ističu da su i u 2020. evidentirana prekoračenja, no i tehničke smetnje mjerne postaje Viškovo-Marišćina. Iz podataka prikupljenih u ispitnim postupcima nije jasno kako se određuju i provode mjere za zdravlje građana koji žive u blizini CGO-a, pa smo od 2018. preporučivali MZOE-u da osigura provedbu nužnih preventivnih i zaštitnih mjera za učinkovitu zaštitu svih sastavnica okoliša i zdravlja na ovoj lokaciji, što nije učinjeno. Prema podacima Primorsko-goranske županije iz 2021., ipak je došlo do pomaka jer je NZJZ PGŽ započeo s izradom *Ekološke studije utjecaja CGO-a Marišćina na zdravlje mještana Marčelja i mještana u neposrednoj blizini.*

Treba istaknuti i onečišćenje zraka tijekom splitskog požara 2017. koji je zahvatio i odlagalište Karepovac, povodom kojeg je NZJZ SDŽ izradio *Izvešće o ispitivanju kvalitete zraka na području mjerne postaje Karepovac, Split, Kaštela i Solin u danima aktivnog požara.* Njime su evidentirane povećane vrijednosti lebdećih čestica PM10 tijekom dva dana na tri mjerne postaje, čak peterostruko u jednom danu na postaji Karepovac, dok su četverostruko povišene vrijednosti sumporovodika evidentirane tri dana na sve četiri mjerne postaje. NZJZ SDŽ konstatira kako provedena mjerenja služe za komentiranje zraka tijekom i nakon požara, no zdravlje ne spominje niti navodi mjere za

njegovu zaštitu. Iako je dan nakon požara NZJZ SDŽ na web stranici objavio kako emisije nisu prelazile dozvoljene granične vrijednosti te da nema razloga za uznemirenost jer dim i neugodan miris ne predstavljaju neposrednu opasnost za zdravlje, ali mogu izazvati iritaciju dišnih putova i peckanje u očima, ipak je preporučio zatvaranje prozora i vrata i klimatizaciju prostora, posebice u kojima borave kronični plućni i srčani bolesnici i mala djeca, a u slučaju nužnog izlaska prekrivanje usta i nosa maskom ili pamučnom tkaninom te stavljanje sunčanih naočala.

Slično tome, vijest o požaru na odlagalištu otpada Prudinec u Jakuševcu 2019., NZJZ dr. Andrija Štampar objavio je tek sljedeći dan, kao i informaciju da količine štetnih plinova u zraku ne odstupaju od graničnih vrijednosti te da su zabilježene povišene satne vrijednosti lebdećih čestica PM10. Građanima je preporučeno da zatvore prozore, izbjegavaju pojačanu tjelesnu aktivnost te nepotrebno zadržavanje u neposrednoj blizini požarišta, a gotovo identičnu obavijest je objavilo i MZ. Međutim, naš ispitni postupak je pokazao da je požar izbio na odlagališnoj plohi na kojoj je gorjelo nekoliko tisuća tona različitih vrsta otpada (glomazni otpad, plastika, gume, metal, drvo, miješani komunalni otpad), kojeg je NZJZ AŠ kao ovlašteni laboratorij uzorkovao i analizirao te utvrdio opasne tvari, bez detaljnijeg navođenja. Osim toga, *Izvešće o praćenju kvalitete zraka na teritoriju RH za 2019.* potvrđuje prekoračenja lebdećih čestica i sumporovodika na mjernoj postaji Jakuševac Zagrebačkog holdinga.

Osim nepravovremenog i nepotpunog obavještanja građana o kvaliteti zraka te mogućim opasnostima za zdravlje, problem je i što prilikom izvještavanja o kvaliteti zraka tijekom i neposredno nakon požara, NZJZ AŠ nije uzeo u obzir opasne tvari koje su emitirane u zrak, utvrđene vlastitom analizom opožarenog otpada. Osim toga, analize zraka nisu obuhvatile sve onečišćujuće tvari poput benzo(a)pirena u lebdećim česticama, ukupne plinovite žive, sadržaja olova, kadmija, arsena, nikla, žive, talija i benzo(a)pirena u ukupnoj taložnoj tvari, a inspekcija zaštite okoliša nije mjerila dioksine i furane, jer prema objašnjenju DIRH-a, nisu razvijene primjerene metode za te vrste mjerenja.

Sastavnice okoliša: Voda

Voda je kao sastavnica okoliša zaštićena ZoZO-om, Zakonom o vodama (ZoV) te Zakonom o vodi za ljudsku potrošnju (ZoVLJP). ZoV iz 2019. u bitnome uređuje pravni status voda, vodnog dobra i građevina, upravljanje kakvoćom i količinom voda, njihovu zaštitu, ali i zaštitu vodnog okoliša te izvora pitke vode kroz zone sanitarne zaštite. U prethodnom ZoV-u, monitoring površinskih, podzemnih i priobalnih voda su provodile Hrvatske vode, dok ZoV iz 2019. tu zadaću daje Institutu za vode, a nacrt Uredbe o njegovom osnivanju bio je u javnoj raspravi tek krajem 2020. Podzemne i površinske vode se najčešće, nakon obrade i sukladno parametrima zdravstvene ispravnosti, koriste za ljudsku potrošnju. Prema podacima EEA iz 2021., 75% podzemnih voda ima tek dobar, a 44% površinskih ima dobar ili vrlo dobar kemijski status, a ugrožava ih kemijsko onečišćenje iz zraka te onečišćenje hranjivim tvarima iz poljoprivrede.

ZoVLJP u bitnome propisuje parametre zdravstvene ispravnosti vode za ljudsku potrošnju, obveze pravnih osoba koje obavljaju djelatnost vodoopskrbe, načine postupanja i izvješćivanja u slučaju odstupanja od propisanih parametara. Monitoring vode za ljudsku potrošnju provode županijski

ZJZ-i, koordinira ga HZJZ, a financiraju županije. Pravna osoba koja obavlja djelatnost vodoopskrbe mora osigurati zdravstvenu ispravnost vode za ljudsku potrošnju, a u slučaju prekoračenja parametara, mora ograničiti isporuku, prikladno obavijestiti stanovništvo, stručno povjerenstvo i sanitarnu inspekciju, istražiti uzrok i poduzeti hitne mjere za njegovo uklanjanje te u 24 sata isporučiti vodu na drugi način.

Jedan od značajnijih problema vezano uz vodu za ljudsku potrošnju zabilježen je 2016. kada su u Osječko-baranjskoj županiji vrijednosti arsena bile iznad 10 µg/l, što je granica dozvoljena *Pravilnikom o parametrima sukladnosti i metodama analize vode za ljudsku potrošnju* iz 2017. U ispitnom postupku pokrenutom na vlastitu inicijativu, ustanovili smo da je MZ odobrilo ova odstupanja jer su bila manja od 50 µg/l. Godinu potom, sanitarna inspekcija je u vodi za ljudsku potrošnju naselja Komletinci, Privlaka i Korođ u Vukovarsko-srijemskoj županiji utvrdila prekoračenja vrijednosti arsena iznad 50 µg/l te željeza i amonija. Pravna osoba koja obavlja djelatnost vodoopskrbe dostavljala je zdravstveno neispravnu vodu, o čemu nije pravovremeno obavijestila stanovništvo, a kasnila je i u dostavi pitke vode na drugi način. Time se produljio period izloženosti mogućim negativnim utjecajima arsena na zdravlje, što predstavlja povredu prava na zdrav život. HZJZ je 2017. izradio *Ocjenu zdravstvenog stanja stanovništva Vukovarsko-srijemske županije vezano uz potencijalne zdravstvene učinke arsena u vodi za ljudsku potrošnju*, u kojoj su visoke vrijednosti arsena od 197µg/l utvrđene u 12 naselja. Studijom se nije mogao procijeniti točan broj izloženih stanovnika, a analizirane su smrtnosti od kardiovaskularnih bolesti, zloćudnih novotvorina te raka pluća i mokraćnog mjehura, koje nisu ukazale na povećan pobol i smrtnost. Ipak, konstatiran je rizik za razvoj neke od ovih bolesti zbog dugotrajne izloženosti arsenu.

U 2017. je zabilježeno i prekoračenje parametra mutnoće u vodi za ljudsku potrošnju u Splitu i okolici, što se ponovilo i sljedećih godina, a objašnjavalo se krševitim tлом. Prema podacima sanitarne inspekcije, mutnoća ne predstavljala opasnost za zdravlje, nego potencijalno bakteriološko zagađenje, no stanovništvu je ipak preporučeno da vodu prokuha prije konzumacije. I tu je dostava druge vode organizirana cisternama tek nakon tri, odnosno pet dana.

Osim toga, građani nam se pritužuju i na onečišćenje voda u okolišu, primjerice rijeke Krke, i to industrijskim otpadom koji je došao i do Nacionalnog parka, pa smo DIRH-u preporučili da zabrani rad postrojenja i/ili obavljanja djelatnosti sukladno čl. 232. ZoZZ-a i kazni poznatog onečišćivača. To nije učinjeno s obrazloženjem da je u tijeku postupak ishođenja okolišne dozvole. Podatci u ovom ispitnom postupku pokazali su i da je isti onečišćivač u zadnjih 10 godina uzrokovao 11 onečišćenja i intervencija te da predstavlja trajno prijeteću opasnost po vode Orašnice i Krke. No nije mu zabranjen rad, nego mu je 2020. izdana okolišna dozvola.

Zbog uočenih nedostataka, u redovnim godišnjim izvješćima smo preporučivali MZOE-u i Hrvatskim vodama da izrade analizu učinkovitosti mjera zaštite izvorišta i površinskih vodozahvata po zonama sanitarne zaštite, kako ih uređuje ZoV. Također, MZ-u smo preporučili da izradi analizu učinkovitosti zaštite vodocrpilišta i vodoopskrbnih objekata od slučajnih i namjernih onečišćenja kako je uređeno ZoVLJP-om, no ove preporuke nisu prihvaćene.

Pod osobitom zaštitom RH je i Jadransko more, sukladno čl. 52 Ustava. Prema podacima iz 2018., njegovih 4.986 km² obuhvaćeno je i ekološkom mrežom Natura 2000. Na njegovu čistoću najviše utječu ribarstvo, marikultura, pomorski promet, prekomjerna gradnja na obali, unos onečišćujućih tvari iz kopnenih izvora te hranjive soli iz antropogenih izvora. EK u *Izvešću o provedbi pomorske strategije iz 2020.* konstatira da u EU nije osigurano dobro stanje staništa i vrsta, a prema EEA iz 2021. čak 75-96% europskog mora je zagađeno, ponajviše kemijskim onečišćenjem, otpadom i bukom.

Prve pritužbe okolišnih udruga zbog degradacije pomorskog dobra zaprimili smo 2018. U okviru ispitnog postupka MZOE je potvrdilo kako je prilikom izvođenja građevinskih radova za zahvat za koji je prethodno izrađen Elaborat zaštite okoliša, ipak degradirano morsko dno, odnosno da je radovima oštećeno stanište zaštićenih periski. Naime, ovlaštenik za stručne poslove zaštite okoliša, autor Elaborata, u njega nije unio stanište periski koje su se nalazile na lokaciji pa se nisu odredile mjere za njihovu zaštitu te im je stanište oštećeno.

Za čistoću i zaštitu Jadranskog mora važno je i rješavanje problema morskog otpada, posebice plastike. Prema podacima MGOR-a iz 2020., u RH se prati količina i sastav progutanog morskog otpada u morskim organizmima, krutog otpada naplavljenog na obali, površini i morskom dnu te količina, raspodjela i sastav mikroplastike na plažama i površini mora. U 2020. je izrađen *Plan gospodarenja morskim otpadom*, kao dio cjelovitog sustava gospodarenja otpadom, no ipak nedostaju sveobuhvatni podatci i procjena stanja. Također, preporučili smo MZOE-u da se nakon usvajanja *Direktive o smanjenju utjecaja određenih plastičnih proizvoda na okoliš*, odmah krene s usklađivanjem zakonodavstva, a kako je usvojena 2019., to je uključeno u Prijedlog nacrta Zakona o gospodarenju otpadom, koji je 2020. bio u javnoj raspravi.

Sastavnice okoliša: Tlo

EEA je u *Izvešću o stanju okoliša iz 2015.* upozorila da su gubitak funkcija tla i degradacija zemljišta među najvećim i rastućim problemima EU, no unatoč tome, još nije donesena cjelovita politika ni pravni okvir za njegovu zaštitu. Stoga je usvajanje nove *EU strategije za tlo*, koja se izrađuje u okviru *EU strategije za bio raznolikost za 2030. – vraćanje prirode u naše živote* EZP, planirano 2021., izuzetno važno za EU i RH.

Tlo je prema ZoZO-u sastavnica okoliša, a nepovoljni učinci na njega moraju se izbjegavati u najvećoj mogućoj mjeri. Zaštita tla obuhvaća očuvanje zdravlja i funkcija tla, sprječavanje njegova oštećenja, praćenje stanja i promjena kakvoća te saniranje i obnavljanje oštećenih tala i lokacija. Najznačajniji i najopasniji izvori onečišćenja su ljudske djelatnosti koje izravno i neizravno utječu na oštećenje ili gubitak uloga tla, ponajviše industrijska proizvodnja, odlaganje industrijskog i komunalnog otpada te poljoprivreda. Kvaliteta zraka, vode i tla međusobno su povezane zbog kružnog procesa u prirodi pa bi bilo razumljivo da se kod zahvata koji mogu utjecati na okoliš određuju i zaštitne mjere za tlo. No, prema nama dostupnim podacima to se uglavnom ne radi, a briga i zaštita tla je zanemarena.

Da se u RH podatci o tlu ne prikupljaju sustavno, što onemogućava procjenu i praćenje njegova stanja, konstatirano je i u *Izvešću o stanju okoliša u RH od 2013. do 2016.* iz 2019., koje je temeljem tada važećeg ZoZO-a izradila Hrvatska agencija za okoliš i prirodu (HAOP). Njime se, između ostalog, ističe kako su u RH prisutne sve prepoznate prijetnje prema tlu, kao i degradacijski procesi poput erozije, smanjenja organske tvari, onečišćenja, zaslanjivanja i zbijanja tla, gubitka biološke raznolikosti, prenamjene zemljišta, plavljenja i klizišta.

Za razliku od zraka i vode, RH do danas nije donijela poseban zakon za zaštitu tla, nego ga posredno štiti kroz zakone i strategije za zaštitu drugih sastavnica okoliša i opterećenja na okoliš (industrija i otpad), a što se i u *Izvešću o stanju okoliša u RH od 2013. do 2016.*, ne smatra dovoljnim. Onečišćujuće tvari te izvori i maksimalne vrijednosti onečišćenja tla definirane su samo *Pravilnikom o zaštiti poljoprivrednog zemljišta*, ali ne i za zemljišta koja se koriste u druge svrhe, poput šumskog zemljišta, parkova i igrališta, naselja te industrijskih zona.

Ovi su se nedostatci pokazali i u našem postupanju. Primjerice, u ispitnom postupku po pritužbi na onečišćenje zraka, voda i tla na odlagalištu otpada Lončarica Velika, utvrđeno je da Rješenjem o prihvatljivosti zahvata za okoliš iz 2001., u postupku procjene utjecaja ovog zahvata na okoliš nije bila utvrđena obveza mjerenja i analize tla, s obrazloženjem postojanja vodonepropusne podloge na koju se otpad odlaže, a nije ni udovoljeno našim i traženjima građana da se unatoč tome analiza tla napravi. Mjere zaštite tla nisu utvrđene ni za CGO Marišćina, a nakon upornog traženja građana Marčelja da se tamo analizira tlo, PGŽ nas je obavijestila da će se izvršiti u okviru *Ekološke studije utjecaja CGO-a Marišćina na zdravlje mještana Marčelja i mještana u neposrednoj blizini*, koja bi trebala biti gotova u listopadu 2021. Nadamo se da će ova Studija biti primjer dobre prakse i u drugim situacijama onečišćenja okoliša, posebice tla.

Mjeru uzorkovanja tla kojom bi se mogla utvrditi njegova potencijalna onečišćenost, posebice u nedostatku cjelovitog zakonskog okvira, prema ZoZO-u može narediti inspektor zaštite okoliša. Međutim, tijekom 2017 prema podacima MZOE, nisu ju niti jednom naredili, dok su u 2018. to učinili samo dva puta. Prvi puta, tijekom i nakon postupka sanacije lokacije u Slavanskom Brodu na kojoj su naftni derivati iz produktovoda iscurili u tlo i vodu te su pronađene i uklonjene onečišćujuće tvari. U drugom slučaju, tlo je uzorkovano radi utvrđivanja utjecaja na okoliš deponirane troske u Zadarskoj županiji, koji nije utvrđen. DIRH nam nije dostavio podatke o uzorkovanjima tla u 2019. i 2020., a na naše izričito traženje da se nakon požara u odlagalištu Prudinec u Jakuševcu 2019. analizira tlo, DIRH nam na to nije odgovorio.

Stoga je potrebno zakonom odrediti tijelo koje će provoditi sustavan monitoring tla, prikupljati podatke i pratiti njegovo stanje i kvalitetu, budući da ZoZO, niti neki drugi zakon, ova pitanja detaljno ne razrađuju. Stoga smo u godišnjim izvješćima od 2017. preporučivali MZOE-u da se primijeni model po uzoru na obvezu monitoringa voda za koji je zadužen Institut za vode u okviru ZoV ili po uzoru na obvezu monitoringa vode za ljudsku potrošnju, kojeg provodi HZJZ u okviru ZoVLJP-a, a kao model može poslužiti i sustav praćenja kvalitete zraka, odnosno Državna mreža za trajno praćenje kvalitete zraka kojom koordinira DHMZ u okviru ZoZZ-a. Ova preporuka nije prihvaćena.

Onečišćenje bukom, svjetlosno onečišćenje, neionizirajuće zračenje

Prema podacima EEA iz 2020., razina buke iz okoliša u gradskim područjima raste, većinom zbog povećanja prometnog opterećenja te pojačanih industrijskih i rekreacijskih aktivnosti. Oko 20% stanovnika EU-a izloženo je neprihvatljivim razinama buke, što može utjecati na kvalitetu života te dovesti do jačeg stresa, poremećaja pri spavanju i kardiovaskularnih problema. Dugotrajna izloženost vanjskoj buci godišnje uzrokuje 12.000 preuranjenih smrti i 48.000 novih slučajeva srčanih bolesti, a utječe i na divlju faunu i floru te na gubitak biološke raznolikosti mora.

Zaštitu od buke propisuju ZoZO i Zakon o zaštiti od buke iz 2009. koji se mijenjao i dopunjavao više puta, zadnji u 2018. Građani se pritužuju na različite izvore buke, od glazbe iz ugostiteljskih objekata do uređaja iz radionica koje se nalaze u naseljenim mjestima, a uzrokuju im poremećaje spavanja i stres te nemogućnost obavljanja obiteljskih i kućanskih poslova. Ispitni postupci su pokazali kako nema sustavnog mehanizma za prevenciju i zaštitu zdravlja od ove vrste onečišćenja te da postoje nedosljednosti u načinu i okolnostima mjerenja buke. Naime, pritužitelji tvrde da se mjerenja koja obavljaju pravne osobe, ovlaštene za stručne poslove zaštite od buke iz čl. 11. Zakona o zaštiti od buke, nerijetko unaprijed dogovaraju te se ne mjeri buka iz svih postojećih izvora koji se koriste na lokaciji. Primjerice, prilikom mjerenja nisu upaljeni svi uređaji i alati koji se inače koriste pa se izmjerene razine buke prikazuju nižima. Za učinkovitu zaštitu potrebno je precizno mjerenje u stvarnim uvjetima, odnosno na izvoru, lokaciji i u vremenu u kojem je buka najizraženija pa MZ treba pojačati nadzor nad pravnim osobama ovlaštenima za stručne poslove zaštite od buke te im po potrebi i oduzeti ovlaštenje, sukladno čl. 14. Zakona o zaštiti od buke.

Zaštitu od svjetlosnog onečišćenja propisuje ZoZO i Zakon o zaštiti od svjetlosnog onečišćenja iz 2019. Prve pritužbe zaprimili smo 2018., a odnosile su se na noćnu rasvjetu koja je bila usmjerena u obiteljske kuće, što je stanarima izazivalo stres, glavobolju i mučninu te poremećaje spavanja. No, temeljem tada važećeg Zakona iz 2012. nisu bili doneseni provedbeni propisi pa inspekcija zaštite okoliša nije nadzirala njegovu provedbu. Stoga smo u Izvešću za 2018. MZOEU preporučili da osigura provođenje inspekcijskih nadzora i izricanje mjera, kako bi se građane zaštitilo od svjetlosnog onečišćenja. Temeljem Zakona iz 2019., krajem 2020. je donesen *Pravilnik o zonama rasvijetljenosti, dopuštenim vrijednostima rasvijetljavanja i načinima upravljanja rasvjetnim sustavima*, no još nije donesen *Pravilnik o mjerenju i načinu praćenja rasvijetljenosti okoliša*.

Zaštita od neionizirajućeg zračenja nije propisana ZoZO-om, iako su mu izvori poput baznih stanica mobilnih operatera, u okolišu, nego *Zakonom o zaštiti od neionizirajućeg zračenja* iz 2010. koji je mijenjan 2018. Donošenje pravilnika i upravni nadzor su u nadležnosti MZ-a, dok je provedba inspekcijskog nadzora u nadležnosti sanitarne inspekcije DIRH-a. U stručnoj i široj zajednici prisutni su prijevori o razini štetnosti ovog zračenja za zdravlje, a SZO ga svrstava u kategoriju 2B, što znači da nema dovoljno istraživanja kojima bi se u potpunosti otklonila sumnja o štetnosti, pa se primjenjuje načelo predostrožnosti.

Pritužbe građana u vezi zaštite od neionizirajućeg zračenja zadiru u pravo na zdrav život, jer izražavaju bojazan za zdravlje te navode zdravstvene tegobe poput nesanice, umora ili gubitka pamćenja. Primjerice, pritužiteljica koju potpisima podržava 230 susjeda tražila je uklanjanje bazne stanice postavljene bez pristanka i znanja najbližih susjeda, na privatnoj kući u Zagrebu. Uslijedile su pritužbe građana i inicijativa iz Pule, Splita, Vodica, Sinja i drugih mjesta, zbog baznih stanica postavljenih u neposrednoj blizini kuća, škola i vrtića te u razini prozora, na krovove ili sakrivene u dimnjake, na ruševnim objektima te stambenim zgradama, bez znanja i unatoč njihovom protivljenju. Naime, teleoperater i vlasnik objekta na koji se bazna stanica postavlja sklapaju ugovor uz financijsku naknadu, a obveza sudjelovanja javnosti prije donošenja odluke o njenom postavljanju nije propisana. Potvrde o usklađenosti s dopuštenom razinom elektromagnetskih polja, koje izdaje HAKOM, a provjerava MZ, uglavnom su ishođene.

Ispitnim postupcima se često pokazalo da su bazne stanice puštene u rad bez uporabne dozvole iz područja gradnje, no niti jedna nije uklonjena, iako je o tome doneseno nekoliko rješenja. U primjeru iz Radošića u Sinju rješenje je doneseno 2018., no bazna stanica koja je postavljena na ruševnom objektu, par metara od susjedne obiteljske kuće, još nije uklonjena. Naime, prije izvršenja rješenja putem treće osobe, građevinska inspekcija sukladno Zakonu, teleoperateru izriče šest novčanih kazni, koje on podmiruje, a do trenutka pisanja ovog Izvešća ih je izrekla pet. Tako je ista bazna stanica već treću godinu od donošenja rješenja o uklanjanju, još uvijek u pogonu. Zadnji je slučaj nekoliko baznih stanica postavljenih na starijoj stambenoj zgradi u vrlo prometnom dijelu Ilice u Zagrebu, koja je nakon potresa u ožujku dobila žutu oznaku, a potresima u prosincu dodatno je oštećena. Na naš zahtjev da se obavi nadzor sigurnosti ove zgrade i pripadajućih baznih stanica za stanare i prolaznike, građevinska inspekcija je izbjegla dati odgovor, konstatirajući kako imaju potrebne dozvole.

Osim toga, zaštita od neionizirajućeg zračenja nije dostatna jer ne obuhvaća njegove atoplinske i netoplinske učinke, kao i učinke kumulativnog zračenja iz više različitih izvora na određenoj lokaciji. Naime, na jednoj lokaciji se često postavlja više baznih stanica, uglavnom različitih operatera, a kod mjerenja se ne uzimaju u obzir razine zračenja svih stanica, nego se zbrajaju pojedinačno. Broj pritužbi građana i inicijativa iz cijele RH zabrinutih radi neionizirajućeg zračenja raste i u 2020. zbog 5G mreže, za koju MZ i HAKOM navode da ne predstavlja veću opasnost za zdravlje od postojeće mreže.

Održivo gospodarenje otpadom, centri za gospodarenje otpadom

„Nešto ne valja s ovim centrima, u prilogu vam dostavljam prijave mještana s Marišćine i Kaštjuna. Uvjeti života su neizdrživi. Vi ste pisali Ustav, treba li ga se držati kada isti kaže da svatko ima pravo na zdrav život? Mi ga nemamo, osam godina traje ova agonija. Nama hitno treba pomoć, možda vam se ton pisma neće dopasti, ali vjerujte iz mene izbija čisti strah i očaj.“

Prema Izvešću EK za RH iz 2019., gospodarenje otpadom je najkritičniji sektor u RH te bi prelazak s odlaganja na recikliranje trebalo prioritizirati. Naime, u 2018. je reciklirano tek 25% komunalnog otpada, dok je prosjek EU-a 47%, a na odlagalištima je odloženo 66% komunalnog otpada (22% u EU). Situacija je ipak bila nešto bolja u 2019., pa MGOR u Izvešću o komunalnom otpadu za 2019., izrađenom krajem 2020., bilježi stopu recikliranja od 30% te smanjenje odlaganja na 59%. No, za 2% je povećan nastanak komunalnog, dok odlaganje biorazgradivog otpada nije smanjeno. Evidentirano je 108 aktivnih odlagališta komunalnog otpada, od kojih 35 priprema, a 32 su u postupku sanacije. Sanirano je 39 odlagališta, od kojih su 2 zatvorena, a 37 nastavlja s odlaganjem na sanitarni način. Većina odlagališta je nakon sanacije trebala biti pretvorena u pretovarne stanice i reciklažna dvorišta, ili se zatvoriti, no Odlukom ministra o redoslijedu i dinamici zatvaranja odlagališta iz 2018., sastavljen je popis onih koja se trebaju zatvoriti do kraja 2018. te preostalih koja nastavljaju s radom do popunjena kapaciteta, uz one na kojima će se nastaviti odlagati neopasni komunalni i proizvodni otpad do izgradnje i početka rada CGO-a. Problem su i ilegalna odlagališta te „crne točke“ nastale zbog dugotrajnog i neprimjerenog gospodarenja tehnološkim otpadom, koje također nisu sanirane. Kasni se i s uspostavom CGO-a, odnosno, još nije uspostavljen cjelovit sustav gospodarenja otpadom.

Zakon o održivom gospodarenju otpadom (ZoOGO) iz 2013. sa zadnjim izmjenama iz 2019. definira red prvenstva gospodarenja otpadom te na prvo mjesto stavlja sprječavanje njegovog nastanka, jer je to najprihvatljivije za okoliš. Na drugom je mjestu priprema za ponovnu uporabu, na trećem je recikliranje, dok su na četvrtom mjestu drugi postupci poput energetske uporabe. Na zadnjem, petom mjestu, je zbrinjavanje otpada, u što spada odlaganje, jer najviše onečišćuje okoliš.

Važnost održivog gospodarenja otpadom pokazala se 2016. prilikom javne rasprave o *Nacrtu Plana gospodarenja otpadom RH od 2016. do 2022.* (dalje: Nacrt Plana 2016.-2020.) kojim je MZOE predložio Plan sprečavanja nastanka otpada, s konkretnim mjerama poput sprječavanja nastanka otpada od hrane do mjera koje se odnose na razmjenu i ponovnu uporabu isluženih proizvoda u „kutcima ponovne uporabe“ u reciklažnim dvorištima te centrima ponovne uporabe, u koje bi se nastojali uključiti dugotrajno nezaposleni i beskućnici.

Prethodni Plan gospodarenja otpadom 2007.-2015. je naznačio njegov red prvenstva, no nije sadržavao i plan sprečavanja nastanka otpada. Naglasak je bio na uspostavi CGO-a u kojima se miješani komunalni otpad prvenstveno treba zbrinjavati mehaničko-biološkom obradom (MBO) kojoj je potreban biorazgradivi otpad, iako je ZoOGO-om propisana obveza smanjenja njegova odlaganja.

No, Nacrt Plana 2016.-2020. je izazvao žučne rasprave i u Hrvatskom saboru te nije usvojen, nego je 2017. usvojen *Plan gospodarenja otpadom RH 2017.-2022.* (Plan 2017.-2020.). On je vratio uspostavu CGO-a uz obvezu da se za svaki izradi studija izvedivosti koja će uvažavati ciljeve iz Plana 2017.-2020. te prikazati potrebne mjere na širem području obuhvata CGO-a, kako bi se dosegli ciljevi i opravdao planirani kapacitet poštujući red prvenstva gospodarenja otpadom. CGO-i se, sukladno Planu 2017.-2020. mogu sastojati od: centra za ponovnu uporabu, reciklažnog dvorišta te reciklažnog dvorišta za građevinski otpad, sortirnice, postrojenja za biološku obradu odvojeno prikupljenog biootpada, postrojenja za mehaničku obradu neiskoristivog glomaznog otpada te mehaničko biološku obradu miješanog komunalnog otpada, no i odlagališne plohe za građevni otpad koji sadrži azbest te za prethodno obrađeni neopasni otpad. Do kraja 2022. je predviđena izgradnja 13 CGO-a, a onoga u Zagrebu i kasnije. Prema podacima MGOR-a iz 2020., studije izvedivosti se izrađuju za tri CGO-a (Zagreb, Orlovnjak i Šagulje), a odobreni projekti izgradnje (Mariščina, Kaštijun, Bikarac, Biljane Donje, Lećevica, Babina Gora, Lučino Razdolje i Piškornica) imaju izrađene studije.

Nakon usvajanja Plana 2017.-2022., otvorena su dva CGO-a: Mariščina 2017. te Kaštijun 2018. Niti jedan nema centre za ponovnu uporabu, ni jedno od reciklažnih dvorišta, kao ni sortirnice ni postrojenja za biološku obradu odvojeno prikupljenog biootpada, koja su prva po redu prvenstva gospodarenja otpadom, a imaju postrojenje za mehaničko biološku obradu (MBO) miješanog komunalnog otpada i odlagališne plohe za obrađeni neopasni otpad (tzv. biorektorsko odlagalište), koji su zadnji po redu prvenstva. Ni studijom izvedivosti za CGO Lećevica u SDŽ nije predviđen centar za ponovnu uporabu, sortirnica ili postrojenje za biološku obradu odvojeno prikupljenog bio otpada, nego se i on bazira na istoj MBO tehnologiji. Stoga smo u Izvešću za 2017. preporučili MZOE-u da sve studije izvedivosti izradi u skladu s Planom 2017.-2020. te Kodeksom savjetovanja sa zainteresiranom javnošću, uz reviziju predviđenih lokacija te unaprijeđenu procjenu utjecaja na okoliš i zdravlje, što je odbijeno s obrazloženjem da ove studije nisu predmet javne rasprave.

Pritužbe građana koje zaprimamo odražavaju nezadovoljstvo ovakvim sustavom gospodarenja otpadom te neadekvatnom zaštitom sastavnica okoliša, a zabrinuti su zbog utjecaja ovih onečišćenja na njihovo zdravlje. Još 2015. su nam se obratili građani koji žive u blizini odlagališta Lončarica Velika u Osijeku. Ukazivali su na nedostatno praćenje propisanih mjera zaštite zraka i voda te izostanak mjera za zaštitu tla, a pokušaj sprečavanja širenja odlagališta bliže njihovim kućama bio je neuspješan. MZOE je 2016. ovom odlagalištu dalo okolišnu dozvolu s obrazloženjem da nije izgrađen CGO u Orlovnjaku pa se otpad nema gdje odlagati, a 2018. je donijelo i Rješenje o izmjeni

i dopuni uvjeta okolišne dozvole pa je otvorena nova ploha i započelo se s njegovom sanacijom uz nastavak odlaganja.

U 2016. su nam se pritužili i građani koji žive u blizini odlagališta Karepovac u Splitu, okupljeni u građanskoj inicijativi „Karepovac-drugo lice Splita“, zbog onečišćenja zraka i praćenja njegove kvalitete, jer su 2016. postojale samo dvije pomične stanice koje nisu mjerile sve parametre, a građani su navodili zdravstvene smetnje, poput bronhijalnih opstrukcija. Ekoneg u *Procjeni kvalitete zraka na području Splitsko-dalmatinske županije* iz 2019. iznosi da mjerenja referentnim metodama na AMS Karepovac, započeta 2017., nisu utvrdila prekoračenja propisanih vrijednosti lebdećih čestica i sumporovodika, a evidentirane su povećane satne vrijednosti sumporovodika. Sanacija Karepovca započela je 2017., a u prvoj fazi, koja je trajala 16 mjeseci, dolazilo je do širenja neugodnih mirisa nastalih pri obradi i/ili odlaganju komunalnog otpada s visokim udjelom organske tvari. U Izvešću za 2017. smo stoga preporučili MZOE-u izradu stručnih studija o utjecaju odlagališta Karepovac i Lončarica Velika na zdravlje građana, koja bi trebala sadržavati uzorkovanja zraka, vode i tla, no preporuka nije prihvaćena.

Treba se prisjetiti i požara koji je zahvatio odlagalište Prudinec u Jakuševcu 2019., nakon kojeg je analiza opečarenog otpada utvrdila dvije vrste koje su tamo bile odložene protivno *Pravilniku o načinima i uvjetima odlaganja otpada, kategorijama i uvjetima rada za odlagališta otpada*, pa je inspekcija zaštite okoliša utvrdila prekršaj ZoOGO-a. Radilo se o otpadu od pirolize koji sadrži opasne tvari i komunalnom otpadu koji nije specificiran na drugi način.

Kontinuirane pritužbe i prosvjedi građana Marčelja zbog onečišćenja iz CGO-a Marišćina, o čemu smo detaljnije pisali u poglavlju o zraku, ali i utvrđene prekogranične vrijednosti arsena i žive kod dvojice djelatnika CGO-a Marišćina, koje je NZJZ PGŽ-a utvrdio u srpnju 2020., doveli su do toga da je PGŽ, osim izrade *Ekološke studije utjecaja CGO-a Marišćina na zdravlje mještana Marčelja i mještana u neposrednoj blizini*, zatražila od MZOE da osigura uvjete za zatvaranje CGO-a i pronade alternativno rješenje. Slično tome, lokalno stanovništvo godinama prosvjeduje protiv CGO-a Kaštijun, a prema dostupnim podacima, Općina Medulin započela je s prikupljanjem dokaza kako bi se pokrenuo postupak njegova zatvaranja ukoliko se pokaže da je onečišćen zrak i tlo ili dok god se ne steknu uvjeti za njegov ispravan rad.

Zbog zaštite ustavnih vrednota, kao i zbog obveza prema EU, važno je da se ispita u kolikoj mjeri oba CGO-a doprinose značajnijem odvojenom prikupljanju i recikliranju, da se izrade i javno rasprave sve studije izvedivosti za CGO-e, koje su prema Aarhuškoj konvenciji, informacije o okolišu, no i da se izvrši revizija predviđenih lokacija te procjena utjecaja na sve sastavnice okoliša te zdravlje lokalnog stanovništva na lokacijama zahvata. U Izvešću za 2019. smo preporučili i da se prestane s primjenom MBO tehnologije te da se unaprijedi procjena utjecaja na zdravlje u studijama izvedivosti za CGO-e, no Izvešće još nije raspravljeno, a MBO tehnologija se i dalje primjenjuje te planira.

Klimatske promjene u Republici Hrvatskoj, poplave i požari

Prema definiciji *Međuvladinog tijela za klimatske promjene (IPCC)*, klimatska promjena je svaka promjena u klimi tijekom vremena, prirodna ili nastala kao rezultat ljudskih aktivnosti, dok *Okvirna konvencija UN-a o promjeni klime* određuje da se radi o promjeni klime koja se izravno ili neizravno pripisuje ljudskim aktivnostima. Klimatske promjene donose učestalije i/ili intenzivnije ekstremne vremenske događaje poput poplava, požara, oluja ili suša, a promijenjeni vremenski uvjeti uzrokuju ljudske žrtve, glad i klimatske izbjeglice. Čak 20% emisija stakleničkih plinova u EU dolazi iz industrije, dok se zbog ekstrakcije i obrade sirovina gubi preko 90% bioraznolikosti i dostupnost vode. Povećava se i broj novih zaraznih bolesti koje su čak 75% zoonoze, kao što je i COVID 19, zbog čega se i pandemija, koja je odnijela milijune života i temeljito promijenila svakodnevne navike, povezuje s klimatskim promjenama.

Prema podacima EEA, Europa će se sve češće suočavati s poplavama, a regije na niskoj nadmorskoj visini s olujama i podizanjem razine mora. Prema međunarodnom klimatskom modeliranju, Sredozemni bazen je „vruća“ klimatska točka s posebno izraženim učincima klimatskih promjena, a RH najvećim dijelom spada u tu regiju. U DHMZ-ovoj klimatskoj ocjeni za 2020., sve su postaje zabilježile višu temperaturu zraka pa je gotovo čitavo područje RH bilo vrlo toplo, uz manje dijelove gdje je bilo toplo ili ekstremno toplo (Puntijarka, Rijeka i kvarnerski otoci, okolica Zavižana, Gospića, Zadra i Splita, itd.).

U Sedmom nacionalnom izvješću te Trećem dvogodišnjem izvješću RH prema Okvirnoj konvenciji UN-a o promjeni klime iz 2018., RH potvrđuje da je duže vrijeme izložena negativnim učincima klimatskih promjena i značajnim ekonomskim gubicima, po čemu je, uz Češku i Mađarsku, treća u EU. Od 2020., u RH je na snazi Zakon o klimatskim promjenama i zaštiti ozonskog sloja, kao i *Strategija prilagodbe klimatskim promjenama u RH do 2040. godine s pogledom na 2070. godinu* koja izdvaja najranjivije sektore: vodne resurse, poljoprivredu, šumarstvo, ribarstvo, bioraznolikost, energetiku, turizam i zdravlje te dva međusektorska tematska područja: prostorno planiranje i uređenje te upravljanje rizicima. No, još smo 2014. svjedočili katastrofalnoj poplavi, koja je zadesila susjedne zemlje u još jačoj mjeri. Osim toga, i jaka požarna sezona 2017. u Hrvatskoj i drugim dijelovima Europe bila je posljedica visokih temperatura zraka, a 2020. i 2021. obilježava epidemija, također povezana s klimatskim promjenama.

U RH, klimatske se promjene mogu povezati s poplavama, pogotovo onom koja je u svibnju 2014. pogodila područje Vukovarsko-srijemske županije. Radilo se o katastrofi velikih razmjera s dvije ljudske žrtve i drugim značajnim posljedicama, nastalom uslijed kišnog perioda s najvećim izmjerenim padalinama (u četiri dana pala je 91 litra kiše po m²) te najvećeg vodenog vala u tisućugodišnjem prosjeku (1194 cm). Rijeka Sava je probila nasipe kod Rajevog Sela i Račinovaca te je potopila općinu Gunja, a u većoj ili manjoj mjeri potopila ili ugrozila mjesta u općini Drenovci: Rajevo Selo, Račinovce, Đuriće, Drenovce i Posavske Podgajce te u općini Vrbanja: Strošince, Soljane i Vrbanju. Osim toga je zahvatila još četiri županije u kojima je proglašena elementarna nepogoda

(Osječko-baranjsku županiju, Požeško-slavonsku, Brodsko-posavsku i Sisačko-moslavačku), no i susjedne BiH i Srbiju.

Slijedom toga, Vlada je 20. svibnja 2014. proglasila katastrofu, a kao rezultat praćenja implikacija za stradalnike, 2014. smo Hrvatskom saboru podnijeli „Izvešće pučke pravobraniteljice o ljudskim pravima u katastrofi uzrokovanoj poplavom u Vukovarsko-srijemskoj županiji“, utemeljeno na pritužbama, terenskim obilascima i razgovorima s brojnim dionicima i stradalim građanima, ali i drugim dostupnim podacima, analizi propisa i medijskim člancima. Iako se odnosilo na područje proglašene katastrofe, preporuke su bile namijenjene i za druge buduće krizne situacije, čije posljedice mogu utjecati na razinu ostvarivanja ljudskih prava u sustavu zaštite i spašavanja, socijalnoj skrbi i zdravstvenoj zaštiti, humanitarnoj pomoći, sanaciji i obnovi, informiranju i besplatnoj pravnoj pomoći. Na žalost, Hrvatski sabor ga nije prihvatio, pa i ne čudi što su gotovo sve preporuke neprovedene, čime je odgođeno unapređenje sustava odgovornog za pomoć stanovništvu u budućim sličnim situacijama.

Požarna sezona iz 2017. bila je, prema ocjeni Državne uprave za zaštitu i spašavanje, jedna od najzahtjevnijih u proteklih nekoliko desetljeća jer je broj požara, letova kanadera i količina vode utrošene za gašenje, čak tri puta veći nego u 2016. U DHMZ-ovoj *Meteorološkoj analizi požarne sezone za 2017.* je konstatirano da su ljetne mjeseci obilježila sušna razdoblja i četiri izražena toplinska vala pa su vremenske prilike bile ekstremne. Ovaj požar, no i oni u Ličko-senjskoj županiji, koji su nova pojava, povezuju se s klimatskim promjenama zbog svojih ekstremnih karakteristika. Istaknut je bio i požar u Gradu Splitu u srpnju 2017., koji je zahvatio i područje Srinjina–Račnika te naselja Sitno Donje i Gornje, Žrnovnica i Perun. Srećom, nije bilo ljudskih žrtava, iako su građani bili izloženi ovoj iznenadnoj opasnosti te su i sami gasili požare oko svojih kuća i zgrada. *Ad hoc* osnovana inicijativa građana *Split gori* prosvjedom na splitskoj rivi je zahvalila vatrogascima i drugima koji su požar gasili, no i upozorila na neadekvatno prostorno planiranje koje zanemaruje rubne dijelove grada te na problem gospodarenja otpadom u Karepovcu te moguće opasnosti po zdravlje o kojima se nedovoljno vodilo računa. Sanacija Karepovca započela je krajem godine, par mjeseci nakon požara.

Splitski požar nam je poslužio kao temelj za analizu sustava vatrogastva i civilne zaštite, a pokazao je njihovu međusobnu neusklađenost na zakonodavnoj i operativnoj razini. Nejasan je bio način određivanja kriterija za požar, koji je imao uvjete da ga se sukladno Zakonu o sustavu civilne zaštite (ZoSCZ) proglasi velikom nesrećom, jer je bio prouzročen iznenadnim djelovanjem prirodnih sila s posljedicom ugrožavanja zdravlja i života te su aktivirane vatrogasne postrojbe iz cijele zemlje, oružane snage i policija. No, ipak je proglašena elementarna nepogoda sukladno Zakonu o elementarnim nepogodama. Prema definicijama, elementarna nepogoda i velika nesreća sličnog su značaja te je i po mišljenju tadašnjeg DUZS-a, proglašavanjem jedne, automatski trebalo proglasiti i drugu, no to se nije učinilo.

Radi analize ove požarne sezone održano je više rasprava i aktivnosti, među njima i okrugli stol kojeg je u Hrvatskom saboru organizirala pučka pravobraniteljica pod nazivom *Ljudska prava, vatrogastvo i civilna zaštita: Što smo naučili u požarnoj sezoni?* Okupio je čelne ljude MORH-a, DUZS-a, Hrvatske vatrogasne zajednice, udruga vatrogasaca, nevladinih udruga, HCK-a i brojnih

drugih institucija i organizacija. Zaključeno je da su nužne izmjene pravnog okvira u području civilne zaštite i vatrogastva, uz daljnja ulaganja i preventivne aktivnosti te sustavnu edukaciju djece i građana o zaštiti i spašavanju. Posebno je važna suradnja institucija i građana, kako bi se vratilo povjerenje u sustav.

Konačno, treba podsjetiti kako je nakon katastrofalne poplave, 2015. na snagu stupio ZoSCZ, koji je dao okvir za djelovanje u kriznim situacijama kada je potrebno zaštititi i spašavati ljude, zdravlje, okoliš, prirodu, prirodna i kulturna bogatstva te imovinu. Upravo je on i bio aktiviran tijekom splitskog požara, no najviše je došao do izražaja u epidemiji COVID 19, kada je uz Zakon o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti primijenjen kao vodeći zakonski okvir za donošenje odluka, kada je i mijenjan čak dva puta. Primijenjen je i za potres koji je u prosincu 2020. pogodio Sisačko-moslavačku te dijelove Zagrebačke i Karlovačke županije, radi kojeg je Vlada proglasila katastrofu, drugi put od osnutka RH. Neovisno jesu li krizne situacije uzrokovane prirodnim pojavama ili su rezultat štetnog ljudskog djelovanja koje dovodi do klimatskih promjena, ali i pandemija, njima smo sve više izloženi te moramo biti pripravnici. Više od toga, moramo ih prevenirati kako bismo zaista i bili u mogućnosti učinkovito zaštititi ustavne vrednote i pravo na zdrav život te kako bismo osigurali sve potrebne uvjete za zdrav okoliš.

4. ZAKLJUČAK

Iz uočenih nedostataka u sustavu zaštite okoliša, kojim se štite i ljudska prava, razvidno je kako nije postignut primarni cilj Zakona o zaštiti okoliša, a to je zaštita života i zdravlja. Nedovoljno se primjenjuje načelo održivog razvitka, jer se zahtjevi zaštite okoliša često stavljaju u drugi plan, umjesto da ih se sagledava u istoj ravni s društvenim i gospodarskim razvitkom. Načelo predostrožnosti traži viši stupanj zaštite okoliša i zdravlja, no to se ne ostvaruje, nego se pribjegava minimalnoj i/ili nepotpunoj zaštiti. Stoga bi institucije trebale učiniti mnogo više kako bi osigurale učinkovitu zaštitu prava na zdrav život te ostvarenje ustavnih vrednota očuvanja prirode i čovjekova okoliša.

Onečišćenje okoliša i prirode, klimatske promjene i pandemija, najveći su izazovi za čitavo čovječanstvo, donositelje odluka i sustav ljudskih prava. Europski parlament je proglasio klimatsku i ekološku krizu pa bi to trebao učiniti i Hrvatski sabor te time poručiti mladima, kao i ostalim građanima, da se trenutno stanje okoliša i prirode u RH može i mora unaprijediti. Sadašnja generacija mladih traži i očekuje život u zdravijem, ravnopravnijem i zelenijem svijetu, a naša je dužnost i obaveza to im omogućiti.

5. PREPORUKE

HRVATSKOM SABORU:

1. da po uzoru na Europski parlament, proglasi klimatsku i ekološku krizu u RH te time osnaži predanost ustavnim vrednotama zaštite očuvanja prirode i okoliša, prava na zdrav život te održivom razvoju;

VLADI REPUBLIKE HRVATSKE:

2. da udruge i predstavnike mladih uključi u planiranje i razvoj svih javnih politika iz područja zaštite okoliša i održivog razvoja;
3. da zaustavi planiranje i realizaciju projekata koji koriste fosilna goriva i svih drugih koji nisu u skladu s održivim razvojem;

MINISTARSTVU GOSPODARSTVA I ODRŽIVOG RAZVOJA:

4. da braniteljima ljudskih prava koji se bave zaštitom okoliša (udrugama, građanskim inicijativama i drugima), pruži adekvatnu podršku, uključujući i ostvarenje prava iz Aarhuške konvencije;
5. da kontinuirano nadzire ovlaštenike koji obavljaju stručne poslove zaštite okoliša;
6. da unaprijedi praćenje kvalitete zraka, posebice emisije lebdećih čestica, uspostavljanjem svih mjernih postaja u Državnoj mreži za praćenje kvalitete zraka;
7. da u suradnji s Ministarstvom zdravstva i Hrvatskim vodama, izradi i objavi analizu učinkovitosti zaštite izvorišta pitke vode, vodocrpilišta i vodoopskrbnih objekata, temeljem Zakona o vodama te Zakona o zaštiti vode za ljudsku potrošnju;
8. da izradi prijedlog propisa kojim će se odrediti tijelo za provedbu sustavnog monitoringa tla te propisati obaveza da procjene utjecaja zahvata na okoliš sadrže mjere praćenja stanja tla;
9. da što prije donese strateške dokumente te provedbene propise predviđene Zakonom o zaštiti okoliša, Zakonom o zaštiti od svjetlosnog onečišćenja i drugih zakona iz ovog područja;
10. da jasno definira pravni okvir u kojem se u centrima za gospodarenje otpadom neće primjenjivati MBO tehnologija te će se osigurati provedba nužnih mjera za učinkovitu zaštitu svih sastavnica okoliša i zdravlja na ovim lokacijama;
11. da studije izvedivosti za CGO-e izradi i uputi u javnu raspravu temeljem Aarhuške konvencije te u njima unaprijedi procjenu utjecaja na sve sastavnice okoliša, kao i zdravlje;

MINISTARSTVU ZDRAVSTVA:

12. da osnaži daljnji razvoj zdravstvene ekologije, i u suradnji s Ministarstvom gospodarstva i održivog razvoja, uvede obvezujuću procjenu utjecaja na zdravlje (HIA) prije planiranja i izgradnje velikih industrijskih i drugih infrastrukturnih objekata te na drugim lokacijama;
13. da kontinuirano provodi stručni nadzor nad ovlaštenicima za poslove zaštite od buke;
14. da unaprijedi normativnu zaštitu zdravlja od dugoročnih i kumulativnih učinaka neionizirajućeg zračenja;
15. da u suradnji s Ministarstvom gospodarstva i održivog razvoja osigura izradu stručne studije o utjecaju odlagališta otpada Karepovac, Lončarica Velika i Prudinec na zdravlje građana, koja će sadržavati uzorkovanje zraka, vode i tla na ovim lokacijama;

DRŽAVNOM INSPEKTORATU:

16. da osigura kontinuirano provođenje inspekcijskih nadzora i izricanje mjera sukladno Zakonu o zaštiti od svjetlosnog onečišćenja;
17. da temeljem ovlasti iz Zakona o zaštiti okoliša izriče više mjera uzorkovanja sastavnica okoliša, posebice tla;

MINISTARSTVU GRADITELJSTVA, PROSTORNOG UREĐENJA I DRŽAVNE IMOVINE:

18. da normativno unaprijedi uvjete za postavljanje baznih stanica mobilnih operatera, u suradnji s JLP(R)S i zainteresiranom javnosti, te njihovo uklanjanje iz prostora temeljem izvršnih rješenja;

MINISTARSTVU ZNANOSTI I OBRAZOVANJA:

19. da razvija ekološku svijest uvođenjem sadržaja o pravu na zdrav život i klimatskim promjenama u obrazovni sustav.